

Arhetipsko čitanje bajke

Hocenski, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:944593>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Dvopredmetni diplomski studij Engleskoga jezika i književnosti i Hrvatskoga jezika i
književnosti

Sara Hocenski

Arhetipsko čitanje bajke

Diplomski rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Ružica Pšihistal

Osijek, lipanj 2013.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	3
1. UVOD.....	4
2. ŠTO JE BAJKA?.....	5
3. O ARHETIPOVIMA.....	7
4. ARHETIPSKO U BAJKAMA.....	9
5. ARHETIPSKI LIKOVI U BAJKAMA.....	12
5.1. JASTVO.....	13
5.2. ANIMA I ANIMUS.....	16
5.2.1. ANIMA.....	19
5.2.2. ANIMUS.....	21
5.3. SJENA.....	27
5.4. PERSONA.....	33
6. ZAKLJUČAK.....	36
7. LITERATURA.....	37

SAŽETAK

Tema je rada arhetipsko tumačenje bajke. Polazne pretpostavke istraživanja bile su moguće definicije bajki unutar kojih se pokušalo smjestiti jungovsku psihoanalitičku teoriju o arhetipovima na primjerima različitih likova svjetskih, europskih, kao i hrvatskih bajki. Ponajprije se bajka definira kao vrsta, a zatim je definiran pojam arhetipa, koji pripada psihoanalizi Carla Gustava Junga. Prema Jungovoj teoriji, arhetipovi su modeli osobnosti, „praslake“ i dio kolektivno nesvjesnoga te je u njima moguće pronaći simboliku za mnoge modele ponašanja svih ljudi. Cilj je rada proučiti psihoanalitičke stavove Carla Gustava Junga s obzirom na tumačenje arhetipova te primijeniti ta učenja na bajku i njezine likove.

Predstavljeni su narativni čimbenici bajke te kako se njihova uloga uklapa u koncept arhetipskog čitanja, a poseban je naglasak stavljen na arhetipove Jastva, Anime, Animusa, Sjene i Persone, na temelju čijih su karakteristika i simbolike razvrstani mnogi likovi iz poznatih europskih i hrvatskih bajki. Svaki je arhetip predstavljen s psihoanalitičke strane, koristeći kao glavnu teorijsku literarnu jedinicu knjigu Jolande Jacobi *Psihologija C.G.Junga*, a u interpretaciji arhetipskih likova u bajkama knjigu Marie-Louise von Franz *Interpretacija bajki*.

Ključne riječi: arhetipovi, bajka, Jung, interpretacija

1. UVOD

U ovome će diplomskome radu biti riječi o arhetipskom čitanju bajki, dakle o primjeni psihoanalitičkih teorija Carla Gustava Junga na bajku kao jednostavan književni oblik. Poseban naglasak stavljen je na likove u bajkama koji svojom psihičkom i fizičkom karakterizacijom imaju najviše poveznica s Jungovim konceptom arhetipova. Cilj je rada proučiti psihoanalitičke stavove Carla Gustava Junga s obzirom na tumačenje arhetipova te primijeniti ta učenja na bajku i njezine likove.

U prvome se poglavlju rada, naslovljenom *Što je bajka*, progovara o definiciji bajke kao književnoj vrsti, za koju se mnogi teoretičari književnosti slažu da je osobita književna vrsta u kojoj se čudesno i nadnaravno isprepliće sa zbiljskim.

Drugo poglavlje, *O arhetipovima*, donosi objašnjenje koncepta arhetipova te njihovu podjelu. Jung ih dijeli na Jastvo, Animu, Animusa i Sjenu. Uz ta glavna četiri arhetipa, ukratko je opisan i arhetip Persone, jer je on svojim elementima vrlo važan za bajku.

U trećem se poglavlju raspravlja o arhetipskim čimbenicima u bajci. Ovdje je prikazan nešto detaljniji okvir Jungove psihoanalize, odnosno arhetipovi su detaljnije smješteni s obzirom na tumačenja u bajci. Prikazan je njihov utjecaj na narativne elemente u bajci kao što su vrijeme i mjesto radnje, teme, zapleti, sukobi i pouka, a opisan je i utjecaj simbola na tumačenje bajke.

Četvrto je poglavlje i najopsežnije, jer se bavi arhetipskim tumačenjem likova u bajkama. Nakon kratkoga uvoda, gdje su likovi kratko opisani prema fizičkim svojstvima, kreće se u arhetipsko tumačenje. U svakom od potpoglavlja, nazvanima prema arhetipovima (Jastvo, Anima i Animus, Sjena i Persona), prvo je donesen detaljan opis svakog arhetipa prema stajalištu psihoanalize, a zatim su opisani različiti likovi iz bajki koji bi svojim svojstvima i karakterizacijama mogli pripadati određenom arhetipu.

Na kraju je rada zaključak gdje je donesena sinteza cjelokupnog rada.

2. ŠTO JE BAJKA?

André Jolles naziva bajku oblikom u kojem se duhovna zaokupljenost ostvaruje u svojoj dvostrukoj djelatnosti, oblikom u kojem se tragičnost koliko postavlja, toliko dokida. Vidimo to već iz raspoređivanja činjenica i zgoda. Najradije se biraju stanja i događaji koji se opiru našem osjećaju pravedna zbivanja: neki dječak baštini manje od svoje braće, manje je, gluplji od svoje okoline; djecu siromašni roditelji napuštaju ili ih maćeha i očuh zapostavljaju; mladoženja se rastaje od prave nevjeste; ljudi dospijevaju pod moć zloduha, valja im ispunjavati nadljudske teške zadaće, moraju letjeti, bivaju progonjeni – ali se uvijek sve to dokida u tijeku zbivanja, privodi kraju koji odgovara našem osjećaju pravednog zbivanja. (Jolles, 2000: 225)

Iz ove pak nutarnje gradnje raste moralna zadovoljština: čim stupimo u svijet bajke, poništavamo svijet stvarnosti što smo ga osjetili nemoralnim. Drugo u bajci prepoznatljivo svojstvo objašnjava se na isti način. Mjesto: „u stranoj zemlji, daleko, daleko odavdje“, vrijeme: „davno, davno“. Čim bajka stekne povijesna obilježja, gubi nešto od svoje snage. To vrijedi i za osobe, i one moraju imati neodređenu sigurnost na kojoj se razmrskava nemoralna stvarnost. (Jolles, 2000: 226)

Prema Ani Pintarić, „Bajka je jednostavna prozna vrsta prepoznatljiva po čudesnim pretvaranjima, jedinstvenom zbiljskom i nadnaravnom svijetu, ponavljanju radnje, prepoznatljivim likovima, sukobu dobra i zla, nagradi i kazni, postavljanju uvjeta i kušnji, odgađanju nagrade te čarobnim predmetima i čudnim pretvaranjima. U određenju bajke pojam *čudesno*, *čarobno* ili *nadnaravno* govori o njezinoj posebnosti i ljepoti među pričama, te je mnogi nazivaju kraljicom priče“. (Pintarić, 2008: 7)

Max Lüthi je definirao bajku kao „jednostavna priča koja izdiferencirano, sublimirano, i uvodeći red, prikazuje bitne aspekte ljudske egzistencije“. (Lüthi, 1947: 15)

Milivoj Solar piše da je bajka osobita književna vrsta u kojoj se čudesno i nadnaravno isprepliće sa zbiljskim na takav način da između prirodnog i natprirodnog, stvarnog i izmišljenog, mogućeg i nemogućeg, nema pravih suprotnosti. Njezine stilske osobine, kao što su odsustvo psihološke karakterizacije, ustaljeni tipovi ponašanja i ustaljeni likovi, svojstvo čudesnog da nikog ne začuđuje i plaši, polaritet dobra i zla, te nesputana moć mašte i želje

nad stvarnošću, čini je strogo određenom književnom vrstom, tj. književnom vrstom s relativno strogo utvrdivim konvencijama izražavanja. (Solar, 1977: 162)

Manuela Zlata, u svome eseju *Rusalka – bajka kao poziv na kontemplaciju*, koja se nalazi u knjizi *Novo čitanje bajke – arhetipsko, divlje, žensko*, bajku definira kao prvenstveno narativ, ciljano osmišljenu priču koju slušamo, gledamo, osjećamo, koja dopire do nas ako naćulimo uši, otvorimo oči i rastoćimo intrapsihićke blokade. Tek su u drugog instanci bajke nepresušno vrelo arhetipova i simbola. (Zlata, 2007: 122) Upravo će o ovoj drugoj dimenziji bajke u ovome radu biti najviše rijeći.

3. O ARHETIPOVIMA

Carl Gustav Jung začetnik je takozvane analitičke psihologije u kojoj se razlikuju dva sloja nesvjesnoga: osobno nesvjesno i kolektivno nesvjesno. Jungova psihologija dala je značajne rezultate u interpretaciji mitoloških i religijskih simbola., a njegova djela imaju snažan utjecaj u mnogim područjima kulturnog stvaralaštva. Po Jungu, kolektivno nesvjesno (o konceptu kolektivno nesvjesnoga više u sljedećem poglavlju) sadrži četiri arhetipa ili univerzalna praoblika ili obrasca: **Jastvo**, **Animus**, **Anima** i **Sjena** (doduše, Jung na drugim mjestima piše da arhetipova ima bezbroj, ponekad pak Sjenu ne stavlja među arhetipove, a Personu da. No ovdje će biti dana definicija koja se najčešće sreće.).

Arhetipovi su sljedeći:

1. **Jastvo** ili «pravi ja» osobe, nadosobni je centar psihe koji ju, na paradoksalni način, i sadrži. Jung ga je izrijekom izjednačio s Atmanom iz Chandogya upanišade, Buddha prirodom iz tekstova Zen budizma, Lapisom alkemičara i Nousom Plotina. U tradicijama se, po Jungu, Jastvo manifestira najčešće kao primordijalni čovjek, Adam Kadmon u kabalističkom judaizmu, Mahapurusha u hinduizmu, Antropos u gnosticizmu, Krist kao Logos u kršćanstvu te Buda u budizmu.

2. **Animus** je prasluka muškarca u ženi

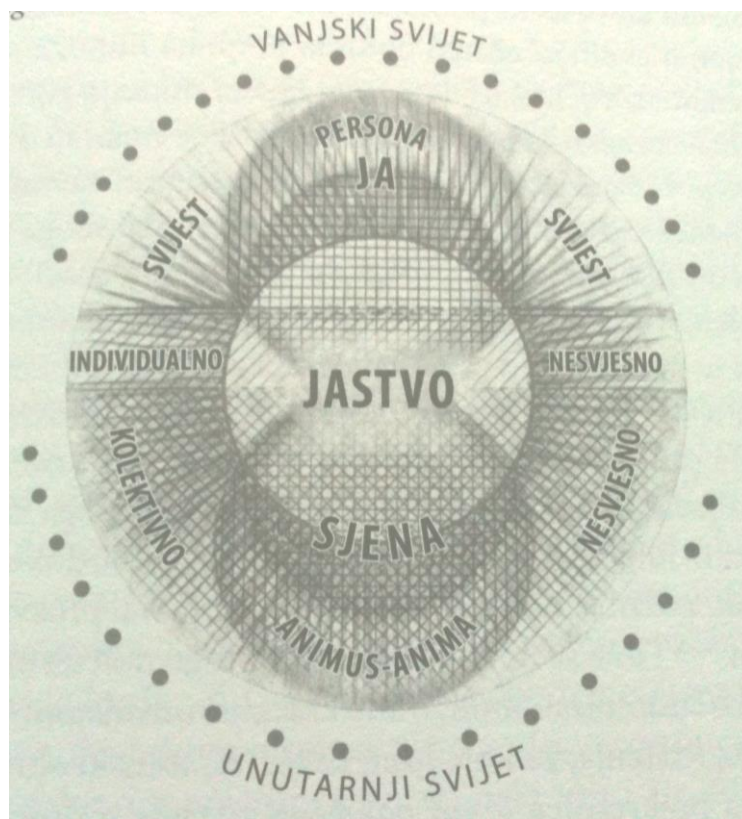
3. **Anima** je prasluka žene u muškarcu

4. **Sjena** je središnja zapreka koja koči i uništava pojedinca, «unutarnji Đavo» - suma autodestruktivnih i konstriktivnih energija nesvjesnoga. (Jung, 1987: 47-49)

Iako se ne ubraja izravno u ključne arhetipove, Personu je Jung definirao kao isječak iz kolektivne psihe. Prvobitno značenje Persone je maska koju je nosio glumac i koja je označavala ulogu u kojoj je nastupao. U psihološkom smislu Persona predstavlja kompromis o tome kako pojedinac u društvu izgleda. Analizirajući personu skida se maska i otkriva da ono što je izgledalo individualno (titula, zastupanje u ime institucije, zauzimanje službene

poze, igranje društvene uloge i sl.) u stvari kolektivno, a da je ono što je stvarno individualno u nama, zapravo jako teško otkriti.¹

Po Jungu, arhetipovi se ukazuju u snovima, sanjarenjima, slobodnim asocijacijama preko simbola. On ih još naziva i „organima duše“, čija se posljednja značenjska jezgra može opisati, ali ne i ocrtati. Što god mi rekli o arhetipovima, oni su tek predočivanja i konkretizacije koje pripadaju svijesti. Arhetipovi su određeni formalno, ali ne i sadržajno. „Njihov oblik“, kaže Jung, „može se otprilike usporediti s osnim sistemom kristala koji u stanovitoj mjeri nastaje preoblikovanjem kristalizacije u bazi, a da sâm ne posjeduje nikakvu materijalnu egzistenciju.“ (Jacobi, 2006: 56-60)

Slika 1. Dijagram arhetipova prema Jungu, odnosno dijagram procesa individuacije koji nesvjesnu psihu čovjeka dijeli na arhetipove²

¹ <http://hr.wikipedia.org/wiki/Individuacija>, (7.6. 2013.)

² Prema Jacobi, Jolande. 2006. *Psihologija C.G.Junga, uvod u djelo*. Prevela Danijela Tkalec. Scraheus; Zagreb, strana 167

4. ARHETIPSKO U BAJKAMA

U 20. su stoljeću porasla modernija zanimanja za smisao bajki, njihovu simboliku i značenja. Među njima je i psihološka interpretacija. Korijene bajki tražio je u snovima i halucinacijama među prvima F. Von der Leyen, a široko su poznata psihoanalitička tumačenja Sigmunda Freuda i njegovih sljedbenika, koji su u bajkovitim motivima pronalazili seksualne simbole i projekcije nesusvjesnih želja. Dubinskopsihološka teorija C.G.Junga i njegovih učenika vidi u bajkama i mitovima praiskonske slike, arhetipove, zajedničke svim rasama i vremenima, kao izraz kolektivnog nesusvjesnog. Za Junga, bajke simboliziraju nesusvjesne duševne procese, gdje likovi nisu višeni kao ljudi, nego predstavljaju pojedine arhetipske sastavnice ljudske duše. (Bošković-Stulli, 2006: 16-17)

Jung je vjerovao kako postoji nešto „izvanjsko“ što je nazvao kolektivno nesusvjesnim, a arhetipovi su dio toga. Za njega, kolektivno nesusvjesno koncept je koji je zamišljen poput velikog „spremišta“ mitova, legendi i simbola kojemu svaki čovjek, podsvjesno, ima pristup. Jung je na tu ideju naišao proučavajući snove svojih pacijenata. Tako je otkrio da se kod potpuno različitih pacijenata pojavljuju isti ili slični simboli. Ustvari, njegovim su pacijentima ti simboli iz njihovih snova bili potpuno nepoznati, a nisu ih niti razumjeli. Ti su simboli one praiskonske ljudske slike, odnosno arhetipovi. Jung, kao psihoanalitičar i istraživač ljudske psihe, ali i svjetske kulture i baštine, primijetio je da se simboli koji se pojavljuju u snovima njegovih pacijenata, često pojavljuju kao jednaki u različitim svjetskim kulturama. Zapravo, Jung je shvatio da nisu samo simboli iz snova ono zajedničko svjetskoj kulturi, već da ta povezanost leži u elementima svjetskih mitova, bajki i folkloru. Kao da cijela civilizacija počiva na mnoštvu zajedničkih simbola, likova, motiva i zapleta. Taj je fenomen nazvao kolektivno nesusvjesno. Arhetipovi su, kako Jung navodi, dio kolektivno nesusvjesnoga, nekakvog naslijeđenog okvira zajedničkog svim ljudima. Iza tih arhetipova leže simboli i uzorci koji su ranije navedeni. Moglo bi se reći da iza bajki leže arhetipovi. Dakle, proučavamo li bajke iz različitih dijelova svijeta, možemo uočiti zajedničke arhetipove. Jung kaže da otkrivajući arhetipove u bajkama uočavamo dominantne arhetipove u nama samima, odnosno, bajke nam mogu reći nešto više o nama samima nego što mislimo. (Jacobi, 2006: 56)

Ono što se može zaključiti, kako navodi Marie-Louise von Franz u svojoj knjizi *Interpretacija bajki* je da u svim bajkama koje postoje diljem svijeta možemo uočiti zajedničke elemente:

1. Često počinju s „Jednom davno...“
2. Događaji se zbivaju u davnoj prošlosti (koja nije eksplicitno izrečena)
3. Uključuju fantastična zbivanja i događaje koji se u stvarnosti ne bi mogli dogoditi
4. Jasno definirane dobre i loše, ili zle likove
5. Neki oblik kraljevske vlasti; kralja, kraljicu, zgodnog princa ili prekrasnu princezu
6. Magiju koja uključuje divove, vilenjake, životinje koje govore, vještice, vile, čarobnjake i ostala fantastična bića
7. Točno određeni zadatak ili problem koji treba biti riješen
8. Obično su potrebna 3 događaja da se problem uspješno riješi
9. Gotovo uvijek završavaju sretnim završetkom
10. Obično imaju poruku ili moralnu lekciju
11. Dobra su djela nagrađena, loši likovi kažnjeni (von Franz, 2007: 16-18)

U svijetu nesvjesnoga, koji je jezik slika, arhetipovi se javljaju u obliku personificirane ili simbolične slike. Ono što neki arhetipski sadržaj uvijek iskazuje ponajprije je jezična usporedna, parabola. Govori li o Suncu i s njime identificira lava, kralja, zlato koje čuva zmaj i životnu snagu ili čovjekovo zdravlje, onda to nije ni jedno ni drugo, već ono nepoznato treće. Koje se na više ili manje adekvatan način izražava putem svih tih usporedbi, no koje će ostati nepoznato i nemoguće za formulirati, što će pak intelektu uvijek predstavljati prepreku. Čovjek se ni na trenutak ne smije prepustiti iluziji da se za arhetip može dati konačno objašnjenje. I najbolji pokušaj tumačenja nije ništa drugo doli više ili manje uspjeti prijevod na neki drugi jezik slika. (Jacobi, 2006: 62-64)

Bajke su najčešći i najjednostavniji izrazi psihičkih procesa kolektivnog nesvjesnog (sveukupnih tradicija, konvencija, običaja, predrasuda, pravila i normi ljudskog kolektiviteta koji svijesti neke skupine, kao cjeline, daje usmjerenje, odnosno prema kojima pojedinci te skupine obično žive bez previše razmišljanja). Stoga u znanstvenom istraživanju nesvjesnog njihov značaj nadilazi svu ostalu građu. Bajke predstavljaju arhetipove u njihovu ogoljenu, sažetom i najjednostavnijem obliku. U tako čistoj formi pomažu razumijevanju kolektivne

psihe. Upravo uz njihovu pomoć moguće je prodirati kroz sloj kulturološke građe do osnovnih obrazaca ljudske psihe. U njima, za razliku od mitova i legendi, moguće je pronaći znatno manje definiranu svjesnu kulturnu građu, radi čega one mnogo jasnije odražavaju osnovne obrasce psihe. Ne postoji razlika u vrijednosti pojedinih bajki jer u arhetipskom svijetu ne postoji gradacija vrijednosti. (von Franz, 2007: 11, 13)

5. ARHETIPSKI LIKOVI U BAJKAMA

Likovi u bajkama najčešće su odrasle osobe. Mogu biti podijeljeni prema socijalnom stanju na bogate (kralj, kraljica, princeza) i siromašne (Ribar, siromašan trgovac, mlinar, skitnica); prema svijetu iz kojeg dolaze na zbiljske (kraljevi, krojači, drvosječe, dvorkinje) i nadnaravne (vještice, vile, zmajevi, patuljci); mogu biti i kao uloga prirodne pojave (vjetar, povjetarac), nebesko tijelo (Sunce, Mjesec), apstraktne imenice (smrt, duša), različiti antropomorfni predmeti (tepih, čavao), životinje (zec, golub, patka) te različito drveće ili čak bilje (hrast, maslačak). (Pintarić, 2008: 22)

Bez obzira na vrstu, upravo svi oni na svojim leđima često nose gotovo cijelu bajku; njihov međusoban odnos, zapleti i raspleti, kušnje, nagrade, pobjeda dobroga nad zlim... sve tu to elementi bajke koji ne mogu i nikada neće postojati bez likova koji svojim utjecajem prenose poruku. Bajka je jednostavan oblik, ali tumačenje bajke nije jednostavno, jer postoje mnogi aspekti koji se trebaju uzeti u obzir. O ovome je radu poseban naglasak stavljen na tumačenje bajke s obzirom na likove koji se u njoj pojavljuju te na međusobne odnose između likova. Oni su ti koji imaju najviše arhetipskih osobina; koji simbolički nose poruku o kolektivnom nesvjesnom cijeloga čovječanstva. Mnogi psiholozi i psihoanalitičari koriste upravo likove iz bajki kako bi prikazali arhetip čovjeka.

Na sljedećih nekoliko poglavlja bit će riječi o četiri (odnosno pet, uključujući Personu, koja je bitan arhetipski aspekt bajke) jungovska arhetipa na temelju kojih su raspoređeni mnogi likovi iz europskih, svjetskih i ponekih hrvatskih bajki; unutar svakoga je poglavlja detaljno opisan svaki arhetip sa psihoanalitičkog stajališta, a zatim i njegovo značenje u okviru bajke.

5.1. JASTVO

Jastvo je prema Jungu arhetipska slika koja posredstvom zajedničkog središta (važan je pojam kolektivno nesvjesno, „skladište“ nesvjesnih sadržaja koje su ljudi razvili tijekom evolucije) vodi k povezivanju oba parcijalna psihička sustava.

Slika 2. Središnja točka je Ego, koji pripada svjesnom, a Jastvo predstavlja i cijeli krug i središnju točku (i svjesno i nesvjesno)³

Jastvo je veličina nadređena svjesnome Ja, jer ne obuhvaća samo svjestan već i nesvjestan dio psihe, pa je stoga, takoreći, i ličnost koju i mi predstavljamo. (Jacobi, 2006: 163) Budući da Jastvo nije tek središte, već u svoj okvir obuhvaća i svijest i nesvjesno, ono je središte psihičkog totaliteta, kao što je Ja središte svijesti. Jedini sadržaj Jastva koji poznajemo jest Ego (svjesni nam dio osobnosti). (Jacobi, 2006: 164) No kao postavljen cilj, ono je i etički postulat, cilj ostvarenja i ono što poziva i navodi na etičke odluke. Jastvo je, međutim, i psihička kategorija koju se kao takvu i doživljava, a koju bismo, napustimo li jezik psihologije, smjeli nazvati i „središnjom“ vatrom, našim osobnim udjelom Boga. Ono je

³ Izvor slike: http://en.wikipedia.org/wiki/Self_in_Jungian_psychology, 12.6.2013.

prakršćanski ideal carstva Božjega koje je u nama i ono posljednje što se može spoznati psihom i o psihi. (Jacobi, 2006: 166)

Jastvo je nedvosmisleno najfundamentalnija crta Jungove vizije; to je suština njegove psihološke teorije i, donekle, ono što ga izdvaja od ostalih znanstvenika dubinske psihologije i psihoanalize. Dok mnogi psiholozi koriste termin „self“ u svojim kliničkim studijama, nitko od njih zapravo nema na umu istu domenu koju je Jung pokušavao obuhvatiti svojim konceptom.

Kod Junga, Jastvo je transcendentno što znači da nije definirano ili nije sadržano u psihičkom polju, već se više nalazi izvan njega i na važan način ga opisuje (i definira). Ovaj korak transcendentnosti Jastva razlikuje Jungovu teoriju od teorija drugih self-teoretičara. Jasto formira podlogu za subjektivu uzajamnost sa strukturama Bića. U Jastvu su udruženi i subjekt i objekt i ego i drugi u zajedničkom polju strukture i energije.

Tipična upotreba riječi "self" u engleskom jeziku otežava vrednovanje onoga na što se Jung usredotočio u svojoj teoriji. U svakodnevnoj komunikaciji, „self“ je ekvivalent za ego; kada kažemo da je neko sebičan, mislimo da je egoističan ili narcisoidan. Ali, u Jungovom rječniku „self“ ima suprotno značenje. Kada je ego dobro povezan sa Jastvom, osoba se nalazi u vezi koja ima transcendentni centar i - precizno, ali ne i narcistički - zalaže se za ostvarenje svojih ciljeva i kratkoročnih dostignuća. Kod takvih osoba postoji osobina slobodnog ega i one se povezuju s dubljom i širom stvarnošću od one praktične, racionalne i osobne koja je tipična za svjesni ego. U prilog navedenog, Jung kaže: „Egoiste nazivaju samoživima što, naravno, nema ničeg zajedničkog sa pojmom Jastva. (...) Nasuprot tome izgleda da samoostvarenje stoji u suprotnosti sa samoodricanjem. Ovaj nesporazum je opći, budući da se pravi nedovoljna razlika i između individualizma i individuacije. (Jacobi, 2006: 57)

Jastvo je, dakle, sveobuhvatno ime za ono neprepoznatljivo ili neraspoznatljivo i njegova djelovanja. Tu je uključen veliki nepoznati dio čovjekova bića, čije se granice i prostor ne mogu ocrtati. Zbog toga je Jastvo tek granični pojam, koji nije ispunjen poznatim psihičkim procesima; ono je uvijek tu i predstavlja onaj središnji arhetipski element strukture psihe koji u nama djeluje kao usmjerivač psihičkih procesa. Psihička ravnoteža, kao cilj, duboko je svojstvena samoj psihi, ona je njena nesvodiva komponenta usmjerenosti, čak i njena životna svrha. To najbolje pokazuje činjenica da je usmjerenost psihe prema cjelovitosti

kao cilju arhetipska, tj. taj cilj je apriorna ljudska dispozicija, a arhetip cjelovitosti je arhetip Jastva. (Jacobi, 2006: 161-162)

Lik Jastva u bajci predstavljen je pod aspektom antroposa – vječnog ljudskog bića u običnom, a ipak vječnom obliku. Ostvarenje Jastva može se doživjeti putem cijeloga dijapazona različitih kategorija junaka, kraljevića ili običnih konjušara. (von Franz, 2007: 176) On je glavni lik i mladi se ljudi, a posebno djeca, s njim najviše poistovjećuju. Žene ga žele za svoga muža. U umjetničkim bajkama taj je lik opisan najčešće kao kralj, ili još učestalije, kao „princ na bijelome konju“. On je hrabar, u svakom opisu nagrađen fizičkom ljepotom, mlad je i plemenit, njegov aspekt Jastva leži u njegovom savršenstvu, u spoznaji čitatelja da je on fiktivni lik, ali i u nadi da kao takav postoji i izvan granica nesvjesnog. U *Snjeguljici*, *Trnoružici*, *Pepeljugi*, one dolazi kao spasitelj koji će ubiti maćehu, vješticu, ili izabrati skromnu djevojku dobrog srca za svoju mladenku. Takav lik prikazuje pojam Jastva kroz prizmu svojih karakteristika koje nasljeđuje u klasičnim bajkama još iz usmenih predaja. Kao glavni lik predstavlja Jastvo, ali i Animusa ženskome glavnom liku koji do kraja bajke čeka svoj sretni završetak kako bi stupanjem u brak sa svojim Animusom postao potpun (nešto više o tome u poglavlju o Animusu).⁴

U hrvatskoj usmjenoj književnosti moguće je pronaći sličan primjer u bajci *Ugljarev sin – kraljev zet*, koji unatoč svom siromašnom podrijetlu ipak uspije svojom snalažljivošću oženiti kraljevnju i ispuniti svoju sudbinu. (Botica, 1995: 168-170)

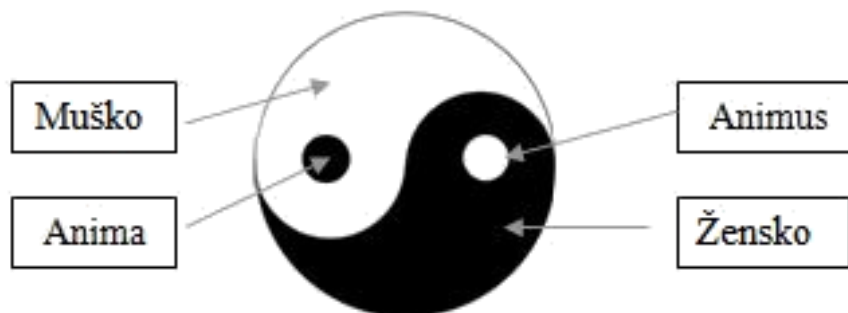
Jastvo ne mora nužno predstavljati muški lik u bajci. U *Šumi Striborovoj* Ivane Brlić-Mažuranić, to jedinstvo osobe predstavlja majka, koja sina spašava od snahe-guje. Također arhetipu Jastva može pripadati psihološka i emocionalna karakterizacija glavnih likova, neovisno o spolu, jer upravo njome arhetipski glavni likovi iz bajki postaju odraz savršenstva i objedinjuju sve ono što čovjek svjesno želi biti. Crvenkapica je nevina djevojčica koja voli svoju obitelj; Snjeguljica je plaha, lijepa, poštena i dobra; Trnoružicu voli cijelo kraljevstvo; Pepeljuga je vrijedna, pažljiva, osjećajna; Mačak u čizmama je inteligentan; Djevojčica sa žigicama je nevino dijete koje nije krivo za svoju strašnu sudbinu; Palčić je lukav i domišljat; Ljepotica je skromna; Ivica i Marica su hrabri i snalažljivi.

⁴ <http://www.nova-akropola.hr/Clanci/Razno/Detail.aspx?Sifra=2175>, (6.6.2013.)

Jastvo pripada i svjesnom i nesvjesnom, pa se u okviru likova iz bajki pojavljuje obično uz druge arhetipove. Gotovo je uvijek na snazi dihotomija Jastvo-Sjena (o arhetipu Sjene više u drugom poglavlju), jer takvi likovi u bajkama djeluju gotovo nemoguće jedan bez drugoga. Arhetip sjene postoji u mnogim drugim kontekstima likova iz bajki, ali najčešće se nalazi uz Jastvo, glavni lik, kao neka njegova verzija alter-ega, kao dijametralna suprotnost svemu što predstavlja Jastvo, ali opet je njegov gotovo neodvojiv dio (može li se bajka nazvati bajkom, ako u njoj nema elemenata borbe dobra protiv zla?). Isto tako, Jastvo u bajkama često postoji kao kombinacija arhetipa Jastva i Anime (kod ženskih likova, recimo dobra kraljica, Trnoružicina majka koja je ujedno arhetip Jastva majke i arhetip kraljeve anime), odnosno Jastva i Animusa (gdje bi Trnoružicin otac, kralj, predstavljao u jednome liku Jastvo i kraljičin Animus).

5.2. ANIMA I ANIMUS

Druga etapa procesa individuacije obilježena je susretom s likom „slike duše“ koju Jung u muškarca naziva Anima, a u žene Animus. Arhetipska figura slike duše predstavlja onaj komplementarno-spolni dio psihe i djelomično pokazuje kako je naš individualni odnos ustrojen u odnosu na to, dok je djelomice odraz sveljudskog iskustva u odnosu prema suprotnome spolu. Ona je, prema tome, slika o drugome spolu koju u sebi nosimo kao jedinstvene individue, ali i kao vrsta. U narodu se kaže da „svaki muškarac u sebi ima svoju Evu“. U skladu s unutarnje-psihičkim zakonom, kao što je već ranije napisano, sve ono što je u psihi latentno, neproživljeno i neizdiferencirano, sve ono što se još nalazi u nesvjesnome, pa stoga i „Eva“ u muškarca, jednako i kao „Adam“ u žene, predstavlja projekciju. Shodno tome, čovjek vlastiti prauzrok drugoga spola ne doživljava drukčije negoli kao, primjerice, vlastitu sjenu na drugome. (Jacobi, 2006: 145)

Slika 3. Jing i jang u kineskoj filozofiji imaju gotovo jednaku simboliku koju im u obliku muško-ženskih arhetipova Anime i Animusa pripisuje Jung⁵

Animus i Anima, osim ljudskim značajkama, mogu biti simbolizirani i životinjama i predmetima specijalnog muškog, odnosno ženskog karaktera, osobito ako još nisu dosegli nivo ljudskog obličja i kada se javljaju u čisto nagonском aspektu. Na taj način Anima može poprimiti oblik krave, mačke, tigra, broda, spilje itd., a Animus onaj orla, bika, lava ili koplja, tornja ili bilo koje druge faličke tvorevine. (Jacobi, 2006: 147)

Kod Animusa, jednako kao i kod Anime, postoje dva osnovna oblika svijetla i tame, „gornje“ i „donje“ figure sa svojim pozitivnim, odnosno negativnim predznakom. Ovdje možemo reći nešto o likovima koji predstavljaju takav arhetip u bajkama. Marie Louise von Franz navodi primjer bajke u kojima se, prema Jungu, pojavljuje starac kao koristan lik koji se pojavljuje kada junak zapadne u poteškoće i treba mu savjet i vodstvo. On predstavlja usredotočenost mentalne moći i svrhovitog promišljanja; još značajnije, on predstavlja izvorno objektivno razmišljanje. Simbol duha, dakle ima neutralan, pozitivan ili negativan aspekt. Ako je starac u nekoj bajci isključivo pozitivan ili negativan, predstavljat će samo polovicu prirode arhetipskog starca. Možemo reći da je tada takav lik Animus Anime, što znači objektivni duh u pozadini Anime. Takvi likovi starca i folklorni su motivi. (von Franz, 2007: 186)

Motiv starca spominje i sam Jung u svojoj knjizi *Duh bajke*, gdje on piše kako lik „mudroga starca“ često simbolizira duhovnu komponentu. On se pojavljuje plastično i u snovima i meditaciji (odnosno u onome što nazivamo „aktivnom imaginacijom“). Može se

⁵ Izvor slike: <http://individunification.com/2.83%20Anima%20Animus.html>, (5.6.2013.)

pojavit i kao mađioničar, liječnik, profesor, djed, učitelj ili svećenik. To je arhetip duha u obliku čovjeka koji ima autoritet te se i u bajkama pojavljuje u situacijama u kojima su potrebni savjeti, razumijevanje, odluka ili nekakav plan, ali lik do toga ne može doći sam, već mu je potrebna pomoć. Arhetip „starca“ tada nadopunjuje to stanje duhovnog nedostatka sadržajima koji služe da popune tu prazninu. Učestalost pojavljivanja takvog duh-tipa starca u bajkama gotovo je isto kao u snovima. Starac se uvijek pojavljuje kada se junak nalazi u bezizlaznoj situaciji koju ne može sam riješiti, već mu je potrebna duhovna funkcija ili nekakav endopsihički automatizam. Starac u bajkama često postavlja različita pitanja kako bi naveo na pokretanje moralnih snaga, a još češće daje junaku njemu neophodan magični predmet ili talisman koja će mu pomoći da uspije u svome planu. Ta starčeva intervencija je neophodno potrebna, jer u bajkama, kao i u životu upravo ona kontrolira čisto efektivne reakcije nizom unutrašnjih sukoba. Starac, stoga, predstavlja znanje, razmišljanje, mudrost, bistrinu i intuiciju, s jedne strane, a s druge moralne kvalitete kao što su dobra volja i spremnost na pomoć, što dovoljno objašnjava njegov „duhovni karakter“. Budući da je arhetip autonomni sadržaj nesvjesnog, bajka koja konkretizira arhetipove, može prikazati starca u snu gotovo jednako onako kako se pojavljuje u modernim snovima. (Jung, 1985: 17-23)

Ali, Animus i Anima se nikada ne poklapaju sa zbiljskim postojanjem individualnog čovjeka; što je čovjek individualniji, to se manje podudaraju nositelji slike i sama slika se na njega projicira (Jacobi, 2006: 150) „Individualnost je, naime, upravo najrealnija suprotnost arhetipskom načinu pojavljivanja, jer individualno nije ono na bilo koji način tipično, već jedinstvena i neponovljiva mješavina možebitno tipičnih pojedinačnih crta“. (Jacobi, 2006: 150)

Postoji i vrlo bitna razlika između Animusa i Anime. Muškarac u svom primitivnom svojstvu lovca i ratnika običava ubijati, pa i Animus, kao muško, sadrži tu sklonost. Žena, s druge strane, služi životu, a Anima upliće muškarca u život. U bajkama gdje se Anima pojavljuje kao neki od likova, ne pojavljuje se njezin smrtonosni aspekt; štoviše, ona je za muškarca arhetip života. (von Franz, 2007: 209-210) U Beaumontovoj bajci *Ljepotica i zvijer* tu ulogu ima ružin grm, koja kao arhetipska Anima muškoga lika (zvijer) održava na životu (kao dar njezinu ocu), ali i označava njegovu propast (kada ga Ljepotica pronađe pokraj istoga ružina grma odakle joj je otac i donio ružu).

Muškost i ženstvenost određene su s više faktora: biologijom jedinke, kulturom, psihologijom i sl. Muškost nije nužno samo karakteristika muškaraca i ženstvenost nije nužno samo karakteristika žena. Da bi bili psihološki uravnoteženi, i muškarac i žena trebaju imati i muške i ženske psihološke karakteristike. Najčešće su u svijesti muškaraca više izražene muške psihološke karakteristike, a kod žena više ženstvene psihološke karakteristike. Čovjek „odabire“ jednu od suprotnosti. Ako je ta identifikacija prenaplašena i djeluje na mogućnosti adaptacije, onda čovjekova psiha, kroz proces kompenzacije, reagira i aktivira kontraseksualne psihološke aspekte; Animu kod muškaraca i Animusa kod žena.

5.2.1. ANIMA

Kontraseksualni aspekt psihe kod muškarca nazivamo Anima. Anima je u većoj ili manjoj mjeri nesvjesni dio psihe i kao takva se pojavljuje u snovima (ili slikama) u personificiranom obliku. Takav personificirani oblik Anime predstavlja specifične psihološke karakteristike muškarca koje su često nesvjesne iako mogu biti vrlo lako uočljive za osobe koje tu osobu promatraju. U snovima, bajkama, fantazijama ili slikama Anima može poprimiti oblik: drage djevojke, božice, vještice, prostitutke, anđela, demona, prosjakinje, odane suputnice, amazonke i sl. Ako je Anima nesvjesnija i kada ju nije moguće direktno asimilirati u svijest, tada može poprimiti oblike koji su evolucijski udaljeniji od čovjeka. Npr. oblik: krave, mačke, tigrice i sl. Ponekad može poprimiti i oblik nežive stvari: broda, pećine, drva i sl. Psihološki gledano, te personifikacije mogu predstavljati: neodređena raspoloženja i osjećaje kod muškarca, intuitivne slutnje, otvorenost prema iracionalnom, sposobnost za ljubav, osjećaj za prirodu i njegov odnos s nesvjesnim. Ako je stav svijesti negativniji prema takvim psihološkim tendencijama, Anima poprima negativniji i opasniji oblik.⁶

Bajka o usamljenom lovcu koji je čuo pozive prekrasne žene s druge strane ledene rijeke je jedan od primjera Anime u bajkama. Prekrasna i zavodljiva žena ga je zvala: „Dođi u moje gnijezdo, biti će nam lijepo i toplo, dođi u moj zagrljaj...“ Kada je došao na pola rijeke,

⁶ <http://individuacija.blogspot.com/2013/05/anima-i-animus-i-dio.html>, (8.6.2013.)

žena je nestala, a on se utopio u ledenoj rijeci. U toj bajci Anima simbolizira nerealni san o ljubavi, sreći i majčinskoj toplini koja udaljuje muškarce od realnosti.

Anima se može manifestirati i kao nemogućnost da se muškarac (ali ne nužno muškarac, već Animu u ovom kontekstu može predstavljati i ženski lik u bajci) nosi sa životnim poteškoćama, sentimentalnost, uvredljivost i sl. „Princeza i grašak“ je jedna od bajki koja prikazuje takvu Animu. Da bi otkrili je li heroina bajke princeza, ispod 12 madraca na kojima je spavala je postavljeno zrno graška. Princeze su, naime, toliko osjetljive da ne mogu spavati cijele noći zbog toga. Ta bajka prikazuje emocionalnu i osjećajnu preosjetljivost nekih muškaraca.

Još jedan od oblika negativne Anime može biti aktivan kod muškaraca koji intelekt koriste kao zamjenu za život. Intelektualne ideje sprječavaju kontakt sa stvarnim životom i muškarac toliko razmišlja o životu da gubi spontanost i zapravo ne živi. Bajka koja prikazuje takav oblik Anime je ona u kojoj princeza postavlja zagonetke udvaračima. Onaj tko ih odgonetne će postati novi kralj, a oni koji ne uspiju bit će ubijeni. (von Franz, 2007: 46)

Anima kao i Animus, ima posebnu ulogu u muško-ženskim odnosima. Ako čovjek nije svjestan određenog psihološkog sadržaja, on je projicira i taj sadržaj možemo pronaći u osobama oko sebe. Ako je taj psihološki sadržaj ženstvenost muškarca, tada je on najčešće može pronaći u ženama koje ga okružuju. To znači da muškarac nesvjesne aspekte svoje Anime projicira u realnu ženu. To nije nužno nešto loše i taj oblik manifestacije Anime igra veliku ulogu u izboru partnera. (Jacobi, 2006: 131)

Problem se javlja kada muškarac uvidi da niti jedna realna žena ne može biti nositelj ideala ženstvenosti koji nosi u sebi. Prije ili kasnije (najčešće kada prestaje zaljubljenost) razlika postaje vidljiva i javlja se potreba da muškarac postane svjestan svoje Anime. Uspjeh ili neuspjeh veze ovisi o tome. Ovaj aspekt nije čest u bajkama, jer u bajkama priča prati zaljubljenost glavnih junaka na vrhuncu, za vrijeme trajanja zadatka. Ta je ljubav često idealna i savršena te u bajkama ne saznajemo što se dogodi s princem i princezom tijekom njihova života. Jedino saznajemo da su živjeli sretno, što je čitatelju dovoljno za emocionalnu zadovoljštinu.

Kada Anima djeluje kako bi trebala, omogućuje muškarcu da reagira i djeluje u skladu sa svojim emocijama i osjećajima i da nađe odgovarajuću partnericu. Kada logičkim načinom funkcioniranja muškarac ne može raspoznati činjenice koje su skrivene u nesvjesnom, Anima,

sa svojom ženskom mudrošću i ženstvenijim načinom funkcioniranja, mu može omogućiti da ih otkrije. (Jacobi, 2006: 132)

Ako djeluje kako treba, Anima postaje vodič i posrednik prema unutarnjem svijetu. Ona postaje veza koja mu omogućuje da percipira i razumije tendencije nesvjesnog i da njegov svjesni stav ne zaglavi u jednostranom načinu funkcioniranja. U bajkama, ovaj aspekt Anime prikazan je poput lik pomagač suprotnoga spola. U Petru Panu, njegova Anima je vila Zvončica, koja kroz cijelo bajku djeluje poput njegovog moralnog kompasa, njegove savjesti koja je uz njega u svim trenucima njegova života.

Jedan od načina da Anima postane pozitivan faktor u životu muškarca je da muškarac prihvati svoje osjećaje, raspoloženja, očekivanja i fantazije i da ih fiksira u određenom formatu kao: pisanje, slikanje, skulptura, muzička kompozicija ili ples. Materijal koji je napravio onda proučava intelektualno i emocionalno. Taj proces dovodi do promjena u svjesnom stavu muškarca. Nakon puno rada, Anima postaje unutarnja žena, vodič i suputnica, koja muškarcu omogućuje kontakt sa zdravim i kreativnim tendencijama psihe, bolju psihološku higijenu i adaptaciju, bolje odnose s bližnjima i život koji ima smisao.⁷

5.2.2. ANIMUS

Animus je u literaturi ponegdje manje poznat od Anime (iako su oboje zastupljeni u karakterizacijama likova) no u folkloru je moguće pronaći mnoge vrlo impresivne prikaze ovoga arhetipa. U bajkama su također prisutni obrasci koji pokazuju kako se žena može odnositi spram te unutarnje figure u usporedbi s načinom na koji se muškarac odnosi prema Animi. To nije samo jednostavan obrat. Svaki korak svjesne samospoznaje Animusa drukčije je karakteriziran. (von Franz, 2007: 208)

Kao što Anima kod muškaraca predstavlja kontraseksualni aspekt psihe tako i Animus ima istu funkciju kod žena. U snovima, fantazijama ili slikama pojavljuje se kao Dioniz,

⁷ <http://individuacija.blogspot.com/2013/05/anima-i-animus-i-dio.html>, (8.6.2013.)

filmska zvijezda, sportaš, politička figura. Ako se pojavljuje u obliku životinje, što je karakteristično za aspekte koji su udaljeniji od svijesti, onda se može pojaviti kao: orao, bik, lav i sl. U bajci „Kraljević Prsten“ postoji prikaz ovakvog personificiranog arhetipa u obliku jelena, odnosno košute s rogovima. U ovoj se bajci ukazuje da je jelen žensko – motiv Anime – i istodobno se pridaje muško obilježje, rogovi, čime se implicira da je posrijedi dvospolno biće koje sjedinjuje elemente Anime i Animusa. (von Franz, 2007: 149)

Nadalje, može se pojaviti kao koplje, toranj, mač i sl. Svi ti oblici predstavljaju određeni psihološki aspekt ličnosti žene, njenu mušku stranu.⁸

U bajkama ovaj je motiv doista čest. Ovaj aspekt Animusa, muškog simbolizma u ženskim likovima često se može pronaći u modernijim bajkama u kojima princeze preuzimaju odgovornost za vlastitu sudbinu i ne čekaju princa na bijelome konju koji će ih doći spasiti. Jungovsku je psihologiju arhetipova moguće primijeniti i na feminističko tumačenje bajki. Manuela Zlatar poseban naglasak stavlja upravo na simbol divljakuše, divlje žene, arhetip Animusa, odnosno ženskoga lika s muškošću u načinu ponašanja. Pritom valja naglasiti, kako „pojedine feministkinje kritiziraju jungovsku raspravu o ženskim i muškim arhetipovima – koncept Anime (žena u muškarcu, oličenje ženskih psiholoških težnji u muškoj psihi) i Animusa (muškarac u ženi, muško oličenje nesvjesnog u ženi) – apostrofirajući da su Jungovi arhetipovi sociokulturalne konstrukcije, a ne vječne psihološke istine. Ipak, pojedine feministkinje i psihoanalitičarke slijede arhetipsku interpretaciju koju je iscizelirala Marie-Louise von Franz i koriste analitičku psihologiju C.G.Junga za osvjetljivanje ženskih tema u bajkama.“ (Marjanić, 2007: 10)

Motiv divljakuše ili divlje žene u bajci utjelovljuje zdrav, naturalni, animalni instinkt i vođene su divljom intuicijom. One sklapaju partnerski odnos s divljim Animusom. Zlatar navodi kako Animus valja tumačiti kao svojevrsnu mostovnu konstrukciju psihičkog zdanja koja je osobito važna pri izgradnji interakcija s okolnim svijetom; kao narav suprotnog spola, kao predodžbu o muškosti koju posjeduje mikro i makrokultura, kao transseksualni koncept muške prirode u žena. Clarissa Pinkola Estés naglašava kako je Animus djelomice smrtan, djelomice instinktivan, djelomice kulturni element ženske psihe koji se u bajkama i simbolima snova javlja kao sin, muž, neznanac i/ili ljubavnik, a ovisno o ženinim trenutačnim psihičkim uvjetima može poprimiti prijeteće oblike (o tome nešto više u poglavlju o arhetipskim

⁸ <http://individuacija.blogspot.com/2013/05/anima-i-animus-ii-dio.html>, (9.6. 2013.)

likovima Sjene). Iznimno je teško Animusu kod žena (i Animi kod muškaraca) podariti slobodan, konstruktivan prostor u psihi jer većina ljudi „muževnost“, odnosno „ženstvenost“ i dalje promatra linearno, kao slijed naučenih obrazaca ponašanja i aktivnosti (ona – pasivna, domaća i podređena, a on – uspješan, agresivan i vlastoljuban), umjesto da se u tim pojmovima prepoznaju arhetipske energije koje pomažu ljudskim životima (Zlata, 2007: 45-47) No kontekst Animusa kod ženskih likova moguće je istražiti kao arhetipski oblik u mnogim narodnim predajama, koje pružaju korijene bajkama. Ovisno o geografskom području pojedinih naroda, fiktivne djevojke graničnih atributa (ovdje eksplicitno nastupa Animus životinje-nevjeste) poprimaju oblik životinja tipičnih za određeno stanište: tako, primjerice, kod Inuita, na Britanskom otočju ili u skandinaviji susrećemo mahom priče o tuljanicama kojima ribar krade krzno. Jednu takvu je priču obradila C. Pinkola Estés u kontekstu arhetipa divlje žene, upućujući na blisku povezanost amfibijskih atributa djevojke-tuljanice s duhovnim pomlatkom divlje duše (Pinkola Estés, 2004: 289-332)

U kontekstu arhetipske individuacije, dvojna strana psihološke strukture žene može biti predočena raznim drugim životinjama. U hrvatskoj se usmenoj književnosti pojavljuje animus u motivu Vučice koja se nadaje kao primjer narativnog izraza sudbonosnog porobljivanja koje je vječno tema bajki o ženskim likovima, kao priča s porukom o nalaženju puta k divljem sebstvu. Vučica je u hrvatskim etnografskim istraživanjima proučena kao izraz apotropejske i profilaktične magije, gdje im se pridaje mistična moć fantastičnog, nadnaravnog bića bajke. (Zlata, 2007: 69)

No, Animus je rijetko kada pojedinačan lik u bajkama. Uzme li se u obzir kompenzacijsko obilježje sadržaja nesvjesnoga u odnosu na svjesne sadržaje, moglo bi se reći: budući da je muškarac u svom vanjskom životu više poligamno nastrojen, to će se njegova Anima, slika njegove duše, obično pojavljivati kao pojedinačan lik, figura koja u sebi u jednoj slici objedinjuje najraznolikije i najproturječnije ženske tipove. Nasuprot tome, u žena, čije je životno ponašanje orijentirano na monogamiju, u slici duše pojavljivat će se poligamna tendencija. Stoga je tada, u bajkama, Animus obično predstavljen „većinom“ (Jacobi, 2006: 152-153) taj se motiv može pronaći u mnogim bajkama, gdje se pronađe skupina građana, seljana ili obitelji koja iz jednog ili drugog razloga osuđuje glavni lik. Takve su skupine likove najčešće u bajkovitim vjenčanjima. U bajkama tada vjenčanju glavnih likova pohodi cijelo kraljevstvo, cijelo selo ili cijeli grad. Na tome se događaju spajaju muška Anima i ženski Animus, jer su likovi pronašli svoj „drugi dio duše“, onu suprotnost koja im je

u životima nedostajala. Jacobi piše da je tada „arhiviranje arhetipa slike duše stoga događaj od sudbonosnog značenja, budući da je nedvojbena znak za početak druge polovine života“. (Jacobi, 2006: 156)

Ipak „kad je riječ o bajkama, kročimo vrlo skliskom stazom ako želimo bilo koju interpretaciju valorizirati kao ispravnu ili neispravnu. Bajke, shvaćene kao skupno iskustvo društva, toliko su raznolikog bogatstva i dubine, da je vrlo upitno što se i uolikoj mjeri iz tog narativa može ekstrahirati i najtemeljijim znanstvenim istraživanjem. Ne smijemo zaboraviti da se bajke odvijaju i na svjesnoj i nesvjesnoj razini i da je upravo ta dvojakost ono što taj narativ čini tako privlačnim za proučavanje“. (Zlatar, 2007: 119)

U određenim razdobljima života žene, pred njom se može naći potreba da asimilira određeni od spomenutih muških psiholoških karakteristika. Ako se to ne dogodi, neiskorištena psihička energija aktivira arhetip Animusa u obliku koji može preuzeti svijest i dovesti do tzv. opsjednutosti Animusom.

U negativnom obliku, Animus se manifestira kao sveto uvjerenje. Kada se takvo uvjerenje propovijeda s glasnim, insistirajućim, muškim glasom ili kad je nametnuto, muške karakteristike je lako prepoznati. Ali i kod žena koje ne pokazuju takve karakteristike, kada naiđemo na Animus, kao da smo se našli ispred zida. On se pojavljuje kao neumoljivi stav, tvrdoglavost, hladnoća i nedodirljivost.

U unutarnjem životu žene, Animus se manifestira dajući mišljenja, dolazi u potpunom obliku, ne vjeruje u iznimke i nemoguće ga je opovrgnuti. On je glas u ljudskoj glavi koji komentira svaku situaciju u kojoj se nađe, daje kritički i negativan komentar svakog pokreta i odluke, pregledava svaki motiv i namjeru, uzrokuje osjećaj manje vrijednosti, uništava svaku inicijativu i svaku želju za samoizražavanjem te daje naredbe i zabrane.

Snaga Animus uvjerenja dolazi iz činjenice da je takvo uvjerenje općeprihvaćena istina i žena ne osjeća potrebu da promisli da li to mišljenje vrijedi u danoj individualnoj situaciji.

Nesvjesno Animus uvjerenje dolazi iz dubine duše i šapće: bezvrijedna sam, kakva je korist ako pokušam, nema smisla u ničemu, život se ne može promijeniti nabolje. Kada takva personifikacija dođe iz nesvjesnog do svijesti, čini se kao da je to naša misao i osjećaj. Ego se identificira i nema mogućnost da se diferencira. U tom obliku Animus uzima energiju i

paralizira život žene. Takve manifestacije su popraćene snovima u kojima se može vidjeti psihodinamika koja se krije iza takvih destruktivnih misli.⁹

Kao što vrijedi i za Animu, Animus ima i vrlo važne pozitivne strane.

U poznatoj bajci o Erosu i Psihi javlja se motiv misterioznog ljubavnika kojega žena ne smije pogledati na svjetlu. Naravno to nikada ne uspije i kada ga pogleda, izgubi ga. Tek nakon puno traženja i patnje ga ponovo nađe. Tu priču možemo gledati i kao paralelu problemu Animusa. Transformacija nesvjesnog Animusa u svjesni, zahtjeva, kao i u bajci o Erosu i Psihi, puno rada i patnje. To podrazumijeva aktivne korake u realnom životu kojima pokušavamo živjeti neke ili sve od četiri spomenutih aspekata Animusa (moć, djelo, riječ i smisao). (von Franz, 2007: 149)

Ako žena postane svjesna što joj Animus čini i što želi, ako se suoči s time i asimilira ga u svoj svjestan život, on može postati veoma vrijedan unutarnji suputnik koji joj daje mušku inicijativu, hrabrost, objektivnost te duhovnu mudrost i snagu. Animus može ženi dati poduzetnički duh i kroz njega žena može razumjeti kulturnu i osobnu objektivnu situaciju.

Da bi uspjela asimilirati Animus, žena treba pobijediti manjak samopouzdanja, tromost i otpor prema promjeni, nedostatak hrabrosti i snage volje. Animus uvjerenje treba prestati biti uvjerenje iznad kritike. Žena treba hrabrost i širokumnost da propituje svetost svojih uvjerenja i samo tada će moći uzeti u obzir prijedloge koji dolaze iz nesvjesnog osobito kada su kontradiktorni Animus uvjerenju.¹⁰

Postoje brojni ženski likovi u bajkama koji su uspjeli prebroditi svoj strah i izboriti se za sebe same. Iako je u bijegu imala pomoć lovca, Grimmova *Snjeguljica* ipak pobjeđuje strah i bježi kroz šumu sama i uplašena, ali ne staje. To povjerenje koje joj je lovac ukazao djeluje na njezinu psihu baš kao arhetipski Animus koji ju „gura“ naprijed. Sličan utjecaj Animusa pronalazimo i u *Ivici i Marici*. Naime, Ivica je taj koji je bio zatvoren u kavez, ali njegova prisutnost daje Marici snagu i hrabrost da prevari vješticu i izbavi brata te ga spasi.

u svojoj *Interpretaciji bajki*, pod poglavljem *Sjena, animus i anima u bajkama*, a u cjelini pod nazivom *Moć animusa*, von Franz iznosi zanimljiv podatak kako je životinjski

⁹ <http://individuacija.blogspot.com/2013/05/anima-i-animus-ii-dio.html>, (9.6.2013.)

¹⁰ <http://individuacija.blogspot.com/2013/05/anima-i-animus-ii-dio.html>, (9.6.2013.)

aspekt Animusa prikazan u *Ljepotici i zvijeri*, ali kako taj motiv nije pretjerano čest u bajkama. Također navodi da je u svome istraživanju za knjigu naišla na podatak da je navedeni motiv u *Ljepotici i zvijeri* interpretirao Joseph L. Henderson, utvrđujući kako velik broj mitova i bajki govori o princu koji je čarolijom zoometamorfoziran u divlju životinju ili tzv. čudovište, a spašen je ljubavlju neke ljubazne djevojke, što simbolizira način na koji animus postaje svjestan.¹¹

U hrvatskoj usmenoj bajci primjer je moguće naći u bajci *Zmija mladoženja*. To je bajka o kralju i kraljici koji zažele sina, ali dobiju zmiju. On se želi oženiti te iz trećega puta uspije isprositi djevojku koja shvati da je on po noći čovjek. Njegova majka, želeći pomoći, spali njegovo zmijsko tijelo, što natjera mladoženju da pobjegne od kuće. Ali njegova trudna nevjesta hoda po svijetu dok ga ne nađe i on se odluči vratiti kući i živjeti sretno s njom do kraja života kao čovjek. Tu je moguće vidjeti sličan primjer Animusa u zoomorfizmu kao i u *Ljepotici i zvijeri*, gdje je mladićev zmijski oblik zapravo njegov Animus. (Botica, 1995: 157-158)

¹¹ <http://www.zarez.hr/clanci/nekoc-davno-u-kolektivnom-nesvjesnom>, (7.6.2013.)

5.3. SJENA

Bajke su priče o situacijama u kojima se čovjek suočava sa svojom sjenom, i da bi mogao pobijediti – postati princezom, postati kraljicom, postati kraljem, da bude osvećen, da se obogati – da bi mogao postati cjelovita i zdrava ličnost, on se mora suočiti sa svojom sjenom, razumjeti ju te se s njom pomiriti i konačno je pobijediti. Ova se šablona o arhetipu Sjene može primijeniti na sve bajke.

Sjena je arhetipski lik koji se u predodžbama primitivnog čovjeka još i danas pojavljuje personificiran mnogim oblicima. I ona je dio pojedinca, neka vrsta odcjepljenja njegova bića koje je s njime povezano upravo kao „njegova sjena“. Stoga primitivnom čovjeku gaženje njegove sjene predstavlja zlu vradžbinu koja se može neutralizirati samo putem niza magijskih ceremonija. (Jacobi, 2006: 139)

Lik Sjene i sam dijelom pripada osobnom nesvjesnom, a dijelom kolektivnom nesvjesnom. U bajkama se pojavljuje obično kao kolektivni aspekt (ljudske psihe), na primjer sjena junaka. Lik se pojavljuje kao junakova sjena, primitivnije i instinktivnija od njega, ali ne nužno moralno inferiornija. U nekim bajkama junak (ili junakinja) nema sjenu kao pratioca, već sam ispoljava pozitivne i negativne osobine, katkad i demonska svojstva. Često je to u trenucima kada junak sumnja u svoj pohod, u svoju snagu ili se bori sam sa sobom na putu prema uspjehu. To su trenutci kada junak bez zadržke odrubi lavu glavu ili ubije vuka. On tada nema ljudske odlike, jer nema straha, sumnje ili žalosti za učinjenim. Potrebno je preispitati u kojim se psihološkim uvjetima slika junaka razdvaja na svijetlu figuru i sjenu pratioca. Takva se podjela često javlja u snovima u kojima se prvi puta pojavljuje nepoznat lik, a dvojnost ukazuje da je sadržaj samo dijelom prihvatljiv savjesti. Sjena junaka aspekt je kojega je kolektivna svijest odbacila. Iako je lik Sjene u bajkama arhetipski, iz njezina jedinstvenog ponašanja moguće je mnogo toga naučiti o asimilaciji sjene na osobnoj razini. (von Franz, 2007: 144-145)

Svoju sjenu možemo sresti u obliku unutarnje simboličke ili vanjske konkretne figure lika. U prvom slučaju sjena će se pojaviti unutar građe nesvjesnoga, primjerice kao lik iz sna, koji istodobno personificirano predstavlja pojedine ili nekolicinu duševnih osobina sanjača. Dok će u drugom slučaju to biti čovjek iz same okoline, koji iz određenih strukturalnih

razloga postaje nositeljem takvih pojedinih ili više osobina koje se kriju u nesvjesnome. (Jacobi, 2006: 140)

Jung razlikuje dvojak oblik Sjene, premda oba oblika označuje istim nazivom. Prvi je oblik forma „osobine Sjene“ koja sadrži one duševne crte pojedinca koje uopće nisu ili koje su jedva doživljene. Drugi oblik je „kolektivna Sjena“ koja se već ubraja i spada u figure kolektivnog nesvjesnog i, primjerice, odgovara negativnom liku starog mudraca ili mračnoj strani Jastva; takoreći ona simbolizira „naličje“ vladajućeg duha vremena, njegovu prikrivenu suprotnost. (Jacobi, 2006: 141)

Slika 4. Sjena ponekad odgovara mračnoj strani Jastva, i kao takva je često prikazana (na slici kao „zločesta“ Sjena Petra Pana)¹²

Malobrojne bajke govore o junakinji i njezinoj Sjenu, gdje je uobičajen obrazac priča o dobroj i zloj sestri, jednoj obasutoj nagradama, a drugoj kažnjenoj strašnom kaznom. U drugom slučaju, kako autorica demonstrira, može biti riječ o djevojci koju otjera maćeha i koja je zanemarena te mora obavljati najteže kućanske poslove. Zanimljivo je što pritom autorica ističe kako se ženska Sjenu samo ponekad javlja u bajkama jer stvarne žene, njezinom procjenom, nisu osobito oštro odvojene od svojih Sjenu, a kao primjer navodi bajku *Čupavica* gdje je problem sjene isprepleten s problemom Animusa, što je inače čest slučaj u bajkama.¹³

Ovisno o tome pripada li području Ega, odnosno individualnom nesvjesnom ili kolektivnom nesvjesnome, Sjenu posjeduje individualni i kolektivni pojavni oblik.

¹² Izvor slike: <http://www.faihbartista.com/wp-content/uploads/2009/12/PeterPan.jpg>, (10.6.2013.)

¹³ <http://www.zarez.hr/clanci/nekoc-davno-u-kolektivnom-nesvjesnom>, (7.6.2013.)

Individualni pojavni oblik uključuje Sjenu kao figuru iz čovjekove svijesti; starijeg brata ili sestru, osobu od povjerenja, pomoć pri teškoćama, pratitelja, doslovno čovjekovu Sjenu koja je uz njega i kada ga treba, ali i kada ga nužno ne treba. Adekvatno tome, Sjena jednako može biti i brat blizanac ili najbolji prijatelj, vjerni drug koji lika prati na njegovu putu. (Jacobi, 2006: 141-142) Kao lik, u bajkama se najčešće pojavljuje kao dihotomija, odnosno par, kao drugi glavni lik koji prolazi gotovo isti put koji prolazi i njegov suputnik. Primjeri takvih likova mogu se pronaći u mnoštvu Grimmovih bajki: *Ivica i Marica*, *Dvije kraljevne*, ali i u bajci *Bratec Jaglenac i sestrice Rutvica* Ivane Brlić-Mažuranić.

Likovi individualnog pojavnog oblika Sjene mogu se pronaći u bajkama u obliku likova pomagača. Oni su najčešće uz glavne likove kao pomoć u rješavanju problema. Oni su njihove Sjene jer su uz njih u svim trenutcima i njihovo je postojanje u bajci određeno postojanjem glavnoga lika kojemu pomažu. Ovakav tip Sjene gotovo je uvijek pozitivan lik, a u bajkama čak ne mora biti niti lik, već može primiti različite personificirane oblike.

U hrvatskoj usmenoj bajci, takav je lik Palček, vrlo malen dječčić koji pomaže svojim roditeljima na njivi u gonjenju krava i konja, a kada ga otac proda gospodinu, njemu pomaže domoći se sira koji je trebao kupiti i donijeti kući ženi. (Botica, 1995: 164)

Najčešći oblik pratitelja ili pomagača, je arhetipski lik Sjene, lik psa. Pas je u bajkama životinjski dvojniki, prisno vezan uz junaka. Često predstavlja nepoznat dio junakove psihe, kojeg najbolje izražava kao slika ili simbol (jer je tako sebi najbolji izraz). Želimo li opisati njegovo značenje, potrebno je posegnuti za tumačenjem psa još iz antičkih vremena gdje je značio jamac vječnoga života (prikazi pasa na rimskim grobovima); u egipatskoj mitologiji bio je to Anubis, bog s glavom šakala, vodič kroz podzemni svijet. U Grčkoj je pripadao božanstvu liječništva, a gotovo je uvijek opisan kao naklonjen čovjeku, njegov prijatelj, čuvar i vodič. Od svih životinja, u bajkama se pas najbolje prilagodio ljudima, prvi im je na raspolaganju, oponaša ih i razumije što se od njega očekuje te kao takav predstavlja srž odnosa, arhetipalni oblik Sjene. (von Franz, 2007: 163-164)

Dobrim likovima u nevolji pomažu mnogi pomagači iz zamišljenog svijeta: vile i vilenjaci, prirodne pojave, biljke, životinje, stari kućanski predmeti, odjeća, obuća te neke riječi. Prvenstvena uloga tih likova jest pomaganje dobrima u nevolji savjetom, darivanjem čarobnih predmeta i nadnaravnim moćima (pretvaranjem). Najčešći pratitelji su vile i vilenjaci, koje ponekad kušaju nečiju dobrotu. U nekim bajkama preuzimaju ulogu kume ili

proricateljice budućnosti (Grimm, *Trnoružica*). Kada je zlo tako snažno da mu niti vile i vilenjaci (koji su u bajkama najčešći pomagači) ne mogu oduprijeti, u pomoć pristupaju mnogi iz stvarnoga i zamišljenog svijeta. Primjerice, golubovi pomažu Pepeljugi, jato labudova spašava Ivaška od vještice (Afanasjev, *Ivaško i vještica*), patka prenosi Ivicu i Maricu preko vode, dječaku Jagoru pomažu kozica, kravica, preslica, čavao, tronožac, škrinja i majčina dušica (Ivana Brlić-Mažuranić, *Jagor*). O tome piše i sam Jung. U bajkama često susrećemo motiv korisnih životinja. One se mogu ponašati kao ljudi, govoriti ljudskim jezikom, a mogu pokazati i znanje superiorno čovjeku. U takvim je okolnostima opravdano reći da je arhetip izražen životinjskim obličjem. Oni mogu predstavljati pomagače, ali i znanje i intuiciju. (Jung, 1985: 31, 34) Kao pomagači, osim likova, javljaju se i personificirane stvari, s istom ulogom: arhetipske Sjene koja pomaže glavnome liku. To mogu biti i čarobne čizme od sedam milja (Grimm, *Palčić*, Perrault, *Ljepotica iz usnule šume*) i brzohodni opanci (Ivana Brlić-Mažuranić, *Lutonjica Toporko i devet župančića*). Poznate su i nepoderive cipele koje vještica daruje Dorothy na putu u Oz (Baum, *Čarobnjak iz Oza*). Ulogu pomagača mogu imati i čarobne riječi, primjerice *Sezame! Otvori se!*. (Pintarić, 2008: 26-27)

U ovom vidu likova Sjene u bajkama su najčešće likovi koji dolaze najčešće u parovima, ali često i u većem broju. Oni su Sjene jedni drugih, često imaju iste osobine (u arhetipu lika) i percipiramo ih kao jedno, kolektiv koji se pojavljuje uz glavnoga lika, ali mogu prikazivati i njihovu potpunu suprotnost. Oni su brojčano više likova, ali arhetipski su jedan. To su primjerice sedam patuljaka (koji su svi opisani vrlo različitim, ali ih u sklopu bajke *Snjeguljica i sedam patuljaka* percipiramo kao kolektiv koji pomaže), tri prašćića, djeca glavnih likova (ponekad i roditelji, koji mogu zauzeti i druge arhetipske ličnosti), ili životinje. U *Pepeljugi i Ljepotici i Zvijeri*, tu su dvije polusestre, u *Trnoružici* tri dobre vile. U Grimmovim bajkama pronalazimo ih još i kao *Četiri brata, vrijedna zlata, Šest pomagača, Šest labudova, Vuk i sedam kozlića i Četiri bremenska pjevača*.

Kolektivni pojavni oblik uključuje Sjenu kao figuru mračne strane. Najčešće se u bajkama pojavljuje kao dijametralna suprotnost glavnome liku, koji je često označen „dobrim“ i predstavlja njegovu demonsku dihotomiju. Takvi se likovi pojavljuju u svakoj bajci, jer njezina moralna i poučna strana počiva na tome da baš taj lik „nauči svoju lekciju“. Oni su zli, podli, okarakterizirani najgorim epitetima, njihova pojava u bajci označava promjenu raspoloženja; čitatelj osjeća da je njihova postojanost suvisla i očekuje razrješenje njihove sudbine do kraja bajke. Oni smetaju u obavljanju zadatka, krađu princeze od njihovih

prinčeva, varaju sporedne likove, a u starijim bajkama imaju vrlo brutalne metode zagorčavanja života junacima. (von Franz, 2007: 45) Često su to nadnaravni likovi protiv kojih se glavni lik bajke „bori“. Mogu to biti vile ili vilenjaci, koji u bajkama mogu biti osvetoljubljivi, ljubomorni, oholi i podli, znaju smišljati podvale i činiti pakosti. (Pintarić, 2008: 23)

Vještice su nadnaravna bića koja u klasičnim bajkama posjeduju veliku moć pretvaranja i nanošenja zla. U odnosu na vile, koje mogu predstavljati nekoliko arhetipskih formi, vile i vješci u bajkama najčešće imaju samo loše osobine. Njihova je glavna uloga bacanje vradžbina na one kojima žele zlo. Najpoznatija je vještica Baba Jaga iz ruske bajke, koja živi u kućici na kokošjim nogama. U nje je sve iskrivljeno: izgled, duša, postupci. Iako ima nadnaravnu moć i predstavlja arhetip sjene u svojoj zloći, nije nepobjediva (kao što to nije gotovo niti jedan lik ovoga arhetipa). U Afanasjevoj *Vještici i Sunčevoj sestrici*, tu ulogu preuzima sestra, a u Puškinovoj *Bajci o caru Saltanu* majka. (Pintarić, 2008: 25) Stari mag ili vještica odgovaraju negativnim roditeljskim predstavnicima u magičnom svijetu nesvjesnoga. (Jung, 1985: 36)

Snažan arhetip kolektivnog tipa Sjene predstavljaju zmajevi. Oni su simboli zla, čuvari skrivenog blaga te snažni bajkoviti protivnici koje treba svladati da bi se došlo do blaga, pobijedilo ili spasilo živote. (Pintarić, 2008: 24-26) Uz njih se uz sličnu konotaciju pojavljuju i divovi, vukovi i čarobnjaci, ali njihova pakost kao da se smanjuje s vremenom, pa su tako puno lošija obilježja gotovo svi likovi Sjene imali u stariji bajkama, dok se u modernim bajkama njihova zloća „smanjila“, pa ponegdje čak imaju i šansu promijeniti svoju sudbinu i postati dobri. (Pintarić, 2008: 25)

Opis ovog arhetipa ne bi bio potpun kada bismo izostavili razmatranje o jednom posebnom obliku njegove manifestacije, o njegovom životinjskom obliku. On u suštini pripada teriomorfizmu bogova i demona i ima isti psihološki značaj. (Jung, 1985: 30)

Vuk je simbol zla i nasilja u mnogim bajkama, iako u hrvatskoj usmenoj književnosti ima mnoštvo različitih karakterizacija. Ipak, u klasičnoj bajci on obično biva najokrutnije kažnjen. Sjetimo se rezanja trbuha i vađenja kozlića, punjenja trbuha kamenjem i šivanja kako bi umro na što okrutniji način (gušeći se u bunaru). Vuk je tako kroz priče djece postao najokrutnije zvijer koja ugrožava ljude. U bajci *Ivica i Marica* djeca se upoznaju s likom vještica. To je obično starija i samim time ne osobito lijepa žena koja jede malu djecu. I u

drugim bajkama javljaju se druge ženske osobe kao izvor zla: u *Trnoružici*, zla vila vretenom uzrokuje smrt (koja se pretvara u stogodišnji san), u *Snjeguljici* imamo zlu maćehu i vješticu u istoj osobi, a u *Pepeljugi* to je samo zla maćeha koja zagorčava život nesretnoj djevojci. (Bognar, 2001: 154-155)

U bajkama, zli likovi nisu nužno kažnjeni fizički ružnim izgledom, čak suprotno, zli su likovi često također darovani fizičkom ljepotom (slično kao i dobri), ali su okarakterizirani kao loši, pakosni ili tašti. Primjerice, maćeha u Grimmovoj *Snjeguljici* je lijepa, ali je toliko ohola, pakosna i ljubomorna na pastorkinu ljepotu, da će ju na kraju bajke ta ista karakterizacija odvesti u smrt. (Pintarić, 2008: 22) Arhetipski lik maćehe odgovara gotovo uvijek u bajkama liku sjene, koja prima zao oblik i pruža dobrome junaku samo patnju na njegovu putu. Sličan lik, gotovo jednake karakterizacije, možemo pronaći u *Pepeljugi*, gdje maćeha na kraju također biva kažnjena za svoju zloću.

U hrvatskim se bajkama pojavljuje demonsko kao razvijen sustav jer demonske sile: nečiste sile, đavoli, demoni, zmajevi, obmane, utvare, noćna priviđenja... sudjeluju u razvoju priče, premda su uglavnom tu da naškode čovjeku. Kako bajka u načelu ne iznevjerava čovjeka, priča pokazuje kako ih se može savladati. (Botica, 2001: 13)

Sjena simbolizira čovjekovu „drugú stranu“, onog „mračnog brata“ koji je neodvojiv od osobnosti. Ona je arhetipski lik koji se još i danas pojavljuje personificiran mnogim oblicima. Sjena je dio pojedinca, neka vrsta odcjepljenja njegova bića koje je s njime povezano upravo kao njegova sjena, i baš kao takav je prikazan u gotovo svim svjetskim bajkama. (von Franz, 2007: 144)

5.4. PERSONA

Jung je personu definirao kao isječak iz kolektivne psihe. Prvobitno značenje persone je maska koju je nosio glumac i koja je označavala ulogu u kojoj je nastupao. U psihološkom smislu persona predstavlja kompromis o tome kako pojedinac u društvu izgleda. Analizirajući personu skida se maska i otkriva da je ono što je izgledalo individualno (titula, zastupanje u ime institucije, zauzimanje službene poze, igranje društvene uloge i sl.) u stvari kolektivno, a da je ono što je stvarno individualno u nama, zapravo jako teško otkriti.¹⁴

Persona zapravo predstavlja isječak Ja, i to upravo onaj koji je okrenut okolini. Ona je kompromis između individue i društva, a koji se odnosi na to kako se osoba pojavno doima. (Jacobi, 2006: 41)

U bajkama je ovaj koncept arhetipa Persone vrlo čest i pojavljuje se u obliku prerušavanja i pretvaranja, gdje likovi (i glavni i sporedni) uzimaju neku drugu ulogu od onoga što zapravo jesu kao likovi). Lik je tada pod nekakvom krinkom, ali je čitatelju gotovo uvijek jasno pravo Jastvo toga lika, odnosno, ako je u slučaju negativan lik, tada njegova Sjena.

Pretvaranje likova bajkama daje draž, tajanstvenost i ljepotu. Pretvaranje je moć nestvarnog svijeta i ima ulogu zadiranja u događaje stvarnoga, podjednako u ulozi dobra i zla. U bajkama je normalno pretvaranje vila, vještica, patuljaka i zmajeva, ali pretvaraju i prerušavaju se svakojaka druga bića i likovi u bajkama. Primjerice, Andersenov se Palčić može pretvoriti u miša, kako bi priskrbio hranu za obitelj. Cvrtilina se trojica braće pretvaraju u staricu, goluba i jabuku, kako bi se na kraju oženila kraljevim kćerima. Češće se u bajkama pojavljuju sile zla koje moć pretvaranja koriste kako bi kažnjavale ili se osvetile (ovdje postoji povezanost Sjene i Persone). Primjerice, zla hirovita vila pretvori kraljevića u zvijer. Pretvaranje može biti i kazna za zloću, pa su tako dvije hirovite sestre iz Ljepotice i zvjeri pretvorene u kipove. (Pintarić, 2008: 27)

Za razliku od pretvaranja u novi oblik, likovi se u bajkama mogu prerušavati ili skrivati iza odjeće kako se izbacili iz nevolja (ponekad i kako bi nanijeli nekome zlo).

¹⁴ <http://hr.wikipedia.org/wiki/Individuacija>, (7.6. 2013.)

Primjerice, da bi se kraljevna spasila nasrtljivosti svoga oca, zagrcé se magarećom kožom i bježi od kuće (Perrault, *Magareća koža*). Kako bi nadigrao zlobnu braću, najmlađi se kraljević prerušava u prosjeka i pojavljuje na očevu dvoru (Grimm, *Zlatna ptica*). Zli se, pak, likovi prerušavaju da bi nekome nanijeli zlo. Primjerice, dvorkinja obuče kraljevo ruho i predstavi se kao nevjesta, a kraljevnu primora da se obuče u njezino ruho i predstavi se kao dvorkinja (Grimm, *Kraljevna-gušćarica*). (Pintarić, 2008: 28)

Elementi prerušavanja i pretvaranja odgovaraju arhetipu persone, jer prikazuju likove koji stavljaju „masku“ nad svoju osobnost ili fizički izgled. U bajkama je takav prikaz arhetipa uvijek poučan, jer često na raspletu bajke, lik skida svoju masku, Personu, i prikazuje se baš kakav zapravo jest.

6. ZAKLJUČAK

U 20. su stoljeću porasla zanimanja za smisao bajki, njihovu simboliku i značenja. Među njima je i psihološka interpretacija. Korijene bajki tražio je u snovima i halucinacijama među prvima F. Von der Leyen, a široko su poznata psihoanalitička tumačenja Sigmunda Freuda i njegovih sljedbenika, koji su u bajkovitim motivima pronalazili seksualne simbole i projekcije nesvjesnih želja. Dubinskopsihološka teorija C.G.Junga i njegovih učenika vidi u bajkama i mitovima praiskonske slike, arhetipove, zajedničke svim rasama i vremenima, kao izraz kolektivnog nesvjesnog. Za Junga, bajke simboliziraju nesvjesne duševne procese, gdje likovi nisu viđeni kao ljudi, nego predstavljaju pojedine arhetipske sastavnice ljudske duše. (Bošković-Stulli, 2006: 16-17)

Manuela Zlatar bajku definira kao prvenstveno narativ, ciljano osmišljenu priču koju slušamo, gledamo, osjećamo, koja dopire do nas ako naćulimo uši, otvorimo oči i rastoćimo intrapsihićke blokade. Tek su u drugog instanci bajke nepresušno vrelo arhetipova i simbola. (Zlatar, 2007: 122) O ovoj je drugoj dimenziji bajke bilo najviše rijeći o ovome radu. O toj arhetipskoj dimenziji koja svojim simboli ma i praslíkama prikazuje likove bajki kao dubinske karakterizacije svih ljudi, u vidu jungovskih arhetipova.

Jastvo ili «pravi ja» osobe, nadosobni je centar psihe koji ju, na paradoksalni naćin, i sadrži. Jastvo je velićina nadrećena svjesnome Ja koje ne obuhvaća samo svjestan već i nesvjestan dio psihe, pa je stoga, takoreći, i lićnost koju i mi predstavljamo. (Jacobi, 2006: 163) Budući da Jastvo nije tek središte, već u svoj okvir obuhvaća i svijest i nesvjesno, ono je središte psihićkog totaliteta, kao što je Ja središte svijesti. Jedini sadržaj jastva koji poznajemo jest Ego (svjesni nam dio osobnosti). (Jacobi, 2006: 164) Lik Jastva u bajci predstavljen je pod aspektom antroposa – vjećnog ljudskog bića u obićnom, a ipak vjećnom obliku. Ostvarenje jastva moće se doživjeti putem cijeloga dijapazona razlićitih kategorija junaka, kraljevića ili obićnih konjušara. (von Franz, 2007: 176) On je glavni lik i mladi se ljudi, a posebno djeca, s njim najviše poistovjećuju. Źene ga Źele za svoga muća. U umjetnićkim bajkama taj je lik opisan najćešće kao kralj, ili još ućestalije, kao „princ na bijelome konju“.

Animus je praslík muškarca u Źeni, a Anima je praslík Źene u muškarcu. Arhetipska figura slike duše predstavlja onaj komplementarno-spolni dio psihe i djelomićno pokazuje kako je naš individualni odnos ustrojen u odnosu na to, dok je djelomice odraz sveljudskog

iskustva u odnosu prema suprotnome spolu. Ona je, prema tome, slika o drugome spolu koju u sebi nosimo kao jedinstvene individue, ali i kao vrsta. Animus i Anima, osim ljudskim značajkama, mogu biti simbolizirani i životinjama i predmetima specijalnog muškog, odnosno ženskog karaktera, osobito ako još nisu dosegli nivo ljudskog obličja i kada se javljaju u čisto nagonском aspektu. Na taj način Anima može poprimiti oblik krave, mačke, tigra, broda, spilje itd., a Animus onaj orla, bika, lava ili koplja, tornja ili bilo koje druge faličke tvorevine. (Jacobi, 2006: 147)

Sjena je središnja zapreka koja koči i uništava pojedinca, «unutarnji Đavo»- suma autodestruktivnih i konstriktivnih energija nesvjesnoga. (Jung, 1987: 47-49) Bajke su priče o situacijama u kojima se čovjek suočava sa svojom sjenom, i da bi mogao pobijediti – postati princezom, postati kraljicom, postati kraljem, da bude osvećen, da se obogati – da bi mogao postati cjelovita i zdrava ličnost, on se mora suočiti sa svojom sjenom, razumjeti ju te se s njom pomiriti i konačno je pobijediti. Ova se šablona o arhetipu sjene može primijeniti na sve bajke.

Iako se ne ubraja direktno u četiri arhetipa, ponekada ju je i sam Jung znao uvrstiti među njih. To je arhetip Persone. Jung je Personu definirao kao isječak iz kolektivne psihe. U bajkama je koncept arhetipa Persone vrlo čest i pojavljuje se u obliku prerusavanja i pretvaranja, gdje likovi (i glavni i sporedni) uzimaju neku drugu ulogu od onoga što zapravo jesu kao likovi. Lik je tada pod nekakvom krinkom, ali je čitatelju gotovo uvijek jasno pravo Jastvo toga lika, odnosno, ako je u slučaju negativan lik, tada njegova Sjena.

Arhetipsko čitanje bajke predstavlja korištenje jungove analitičke psihologije kako bi se rastumačili narativni elementi različitih bajki, a poseban je naglasak stavljen na arhetipsko čitanje likova u bajkama koji svojim postupcima pretpostavljaju ljudsko ponašanje. Ovim je radom dokazano kako je moguće definirati bajku u okviru jungove psihoanalize te kako su arhetipski elementi koji se u njezinim likovima mogu pronaći praslike sveopćeg ljudskog ponašanja.

7. IZVORI i LITERATIURA

IZVORI

Botica, Stipe. 1995. *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*. Školska knjiga; Zagreb

LITERATURA

1. Bettelheim, Bruno. 1979. *Značenje bajki*. Preveo Branko Vučićević. Beograd
2. Bognar, Ladislav. 2001. *Bajka u mirovnom odgoju*, u: Zlatni danci 3 – zbornik radova znanstvenoga skupa. 2001. *Bajke od davnina pa do naših dana*. Uredila Ana Pintarić; Osijek, str. 153-163
3. Bošković-Stulli, Maja. 2006. *Priče i pričanje*. Matica hrvatska, Zagreb.
4. Botica, Stipe. 2001. *Mit i hrvatske narodne bajke*, u: Zlatni danci 3. – zbornik radova znanstvenoga skupa. 2001. *Bajke od davnina pa do naših dana*. Uredila Ana Pintarić; Osijek, str. 7-15
5. Jacobi, Jolande. 2006. *Psihologija C.G Junda, uvod u djelo*. Prevela Danijela Tkalec, Biblioteka "Anima", Zagreb
6. Jolles, Andre. 2000. *Jednostavni oblici*. Prijevod i bilješke Vladimir Biti. Matica hrvatska, Zagreb
7. Jung, Carl Gustav. 1985. *Duh bajke*. Preveo David Albahari. Panpublik; Beograd
8. Jung, Carl Gustav. 1987. *Čovjek i njegovi simboli*. Preveli Marija i Ivan Salečić. Mladost, Zagreb
9. Lüthi, Max. 1947. *Das Europäische Volksmärchen*. Bern
10. Marjanić, Suzana. 2007. *Predgovor: O Vučici i divljim cipelama ili arhetipsko feministička interpretacija bajki*, u: Zlatar, Manuela. 2007. *Novo čitanje bajke – arhetipsko, divlje, žensko*; Zagreb, str.9-19

11. Marjanić, Suzana. 2008. *Nekoć davno.... u kolektivnom nesvjesnom*, u: Zarez, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja, broj 226: <http://www.zarez.hr/clanci/nekoc-davno-u-kolektivnom-nesvjesnom> - str. 39
12. Pintarić, Ana. 2008. *Umjetničke bajke - teorija, pregled, interpretacije*. Osijek
13. Pinkola Estés, Clarissa. 2004. *Žene koje trče s vukovima. Mitovi i priče o arhetipu Divlje žene*. Algoritam; Zagreb.
14. Propp, Vladimir. 1986. *Historijski korijeni bajke*. Preveo Vida Flaker. Biblioteka Svjetlost, Sarajevo
15. Solar, Milivoj. 1977. *Teorija književnosti*. Školska knjiga, Zagreb
16. Von Franz, Marie-Louise. 2006. *Interpretacija bajki*. Prevela Petra Štrok. Biblioteka "Anima", Zagreb
17. Zlatar, Manuela. 2007. *Novo čitanje bajke: arhetipsko, divlje, žensko*. Centar za ženske studije, Zagreb.

INTERNETSKI IZVORI:

1. „Animus i Anima“: <http://individunification.com/2.83%20Anima%20Animus.html> (5.6.2013.)
2. „Animus i anima“: <http://individuacija.blogspot.com/2013/05/anima-i-animus-i-dio.html> (8.6.2013.)
3. „Animus i Anima“: <http://individuacija.blogspot.com/2013/05/anima-i-animus-ii-dio.html> (9.6.2013.)
4. „Arhetipovi“: <http://www.nova-akropola.hr/Clanci/Razno/Detail.aspx?Sifra=2175> (6.6.2013.)
5. „Individuacija“: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Individuacija> (7.6. 2013.)
6. „Jastvo“: http://en.wikipedia.org/wiki/Self_in_Jungian_psychology (12.6.2013.)
7. „Sjena“: <http://www.faithbarista.com/wp-content/uploads/2009/12/PeterPan.jpg> (10.6.2013.)